

Mytologie počátků

*„Celé dějiny lidstva
jsou jen o sexu a o lenosti.“*

Struktury prostoru a času

- **Člověk:**
 - **Reflexe:** uvědomělé poznání – orientace ve světě a jeho struktuře
 - **Sebereflexe:** uvědomělé poznání sebe sama a svého postavení ve světě, nalézání svého místa ve strukturách společnosti a světa
 - **Neolitický paradox (Claude Levi-Strauss):**
Cca od 15 000 let před n. l.
Trvalá snaha experimentovat sám se sebou i se svým prostředím a jeho prvky (metoda pokus – omyl)
Teorie morfické resonance

Struktury prostoru a času

- **Prostor:**
 - Vzprámené držení lidského těla
 - Implikuje rozvržení prostoru podle tři os:
 - Nahoře – dole
 - Předě mnou a za mnou
 - Po jedné ruce (vlevo), po druhé ruce (vpravo)
 - Pozdější dělení:
 - 1° východ a západ
 - 2° sever a jih

Struktury prostoru a času

- Střed světa – *axis mundi, columna universalis, omfalos*
 - Člověk sám – kde se nachází
 - Člověkem zbudovaný příbytek
 - Člověkem zbudované posvátné stavby
 - Člověkem označené přírodní útvary
 - Jeskyně (vagina, děloha => znovuzrození)
 - Kameny (falická symbolika => život, vláda)
 - Stromy (osa světa propojující nebe, zemi, podsvětí)

Struktury prostoru a času

- Člověk tím, že buduje svůj příbytek, znovu buduje vesmír.
- Navrací sebe i vesmír do stavu, jež byl na počátku – *ab illo tempore, ab origine*.
- Budování stavby
 - => 1° založení vesmíru
 - => 2° stanovení řádu
 - => 3° základní opozita
 - => 4° životní orientace

Struktury prostoru a času

- Vrhací zbraně – implikují ovládnutí prostoru
- Respekt vůči prostoru – hroby, obydlí, svatyně
- Proměna vnímání prostoru mezi lovci a sběrači a usedlími zemědělci – posuny středu světa a jeho konzervace
- Podmanění prostoru
 - Rituál a mýtus (mýtus je vždy až druhotný)
 - Dochováno např.:
 - stavby ohňových oltářů
 - legendy o svatých místech
 - kroky theoi androi

Struktury prostoru a času

- Čas:
 - Rytmus:
 - Biologické:
 - tep lidského srdce, frekvence lidského dechu, otvírání a zavírání květů ...
 - Fyzické:
 - kapky deště, úplněk a zatmění Měsíce, východ a západ Slunce, příliv a odliv, ...
 - Umělé:
 - Technické: tóny, bití zvonů, ...
 - Sociální: týden

Struktury prostoru a času

- **Kosmické, vegetační a sociální cykly:**
 - **Kosmické:**
 - východ a západ Slunce
 - úplněk a zatmění Měsíce
 - solární rok
 - pohyb hvězd (roční, ekliptický)
 - **Vegetační:**
 - roční období (deště a sucha, jaro – léto – podzim – zima, polární den a polární noc)
 - **Sociální:**
 - týden, měsíc, kalendářní rok (lunární, solární)

Struktury prostoru a času

- **Počítání času:**
 - **Podle potřeby dané kultury nebo civilizace:**
 - Lunární počítání času – lovci a sběrači (Měsíc – první mrtvý a první zmrtvýchvstalý)
 - Lunárně-solární počítání času – pastevci (početí a rození, zimní a letní pastviny)
 - Solární počítání času – zemědělci (příhodnost období)
 - **Podle vědomí:**
 - Mýtické – cyklické – fascinace minulostí
 - Historické – orientované – fascinace budoucností

Struktury prostoru a času

- **Mýtus:**
 - Vypráví o počátku
 - Navrací na počátek
 - To, co jednou bylo, bude zase
 - Mýtický hrdina – ztotožnění
 - Aitiologie
- **Rituál:**
 - Činí to, co bylo na počátku
 - Zpřítomňuje počátek
 - Ztotožňuje s počátkem
 - Regenerace
 - Konzervace

Hierofanie

„... těm, kdo mají náboženskou zkušenost, se může celá Příroda odhalit jako kosmická posvátnost. Kosmos ve svém celku se může stát hierofanií.

... svět, který ve svém celku je profánní, Kosmos, který je zcela desakralizován, je teprve nedávným objevem lidského ducha.

Touha náboženského člověka žít v prostoru, který je posvátný se vskutku rovná touze žít v objektivní skutečnosti.“

M. Eliade

Posvátnost přírody

- **Struktury světa vyjevování posvátného – ontofanie (vyjevení bytí v jsoucím) vždy předpokládá hierofanii (vyjevení posvátnosti skrze jsoucí, jež existuje)**
- **Posvátné je to, co přesahuje: nebe (výška), země (hlubina), jas (světlo), ...**
- **Vertikála evokuje transcendenci – nejvyšší bytost, nebeský bůh, deus otiosus**
- **Vody – fons ens origo, beztvartost, počátek, vyvěrání**
 - **Pramen života, ale také desintegrace, destrukce a katastrofa**
- **Terra Mater – Země: matka dávající a uchovávající život, ale i život přijímající na zpět; pocit autochtonie; humi positio – žena opakuje pouze to, prvotně učinila země**

Kolektivní paměť

– uchovávání událostí

„... se vzpomínka na nějakou historickou událost nebo autentickou postavu uchovává v lidové paměti nanejvýš dvě nebo tři století. Je to dáno tím, že lidová paměť uchovává jen nesnadno „individuální“ události a „autentické“ postavy. Pracuje s odlišnými strukturami: kategorie místo událostí, archetypy místo historických postav. Historická postava je připodobněna svému mýtickému vzoru (...) a událost je zařazena do kategorie mýtických akcí (...). ...

Kolektivní paměť je nehistorická. ... vzpomínka na historické události a autentické postavy se po dvou nebo třech stoletích modifikuje, aby mohla vstoupit do platformy archaického myšlení, které nemůže přijmout osobní a které uchovává jen exemplární.“

M. Eliade

Střed světa a počátek času

- Člověk tím, že se navrácí na počátek času a do středu světa, se navrácí k původní síle, který měl celý svět a všechno v něm na počátku, ale navrácí se také k sobě samému. Jde do středu své bytosti, již prochází předěl mezi posvátným a profánním.
- Ostrá hranice posvátnosti a profánnosti (všednosti) neleží mezi člověkem a přírodou, mezi společností a přírodou, ale uvnitř člověka, společnosti a přírody.
- Až později, pro zemědělce se volná příroda stane symbolem chaosu, v němž není řád.

Kulturní a civilizační stádia

Kultura

- Specifický způsob rozvoje, organizace a realizace jakékoli lidské činnosti
- Způsob sociální a individuální identity
- Protiklad přírody
- Adaptační mechanismy

Civilizace

- Poslední stádium lidské společnosti
- Charakteristiky:
 - ✓ Rozvinutá dělba práce
 - ✓ Organizovaná územní forma
 - ✓ Jádrem je jednotný světový názor
 - ✓ Vysoká materiální a technická úroveň

Kulturní a civilizační stádia

Lovci a sběrači

- Od vzniku lidského rodu až do 15 000 ante
- Tlupy 25 – 100 jedinců
- Nízký populační přírůstek
- Obydlí netrvalého charakteru
- Drobní až velcí savci a ptáci
- Putování za zvěří (tahy)
- Patrilinearita a bilaterita
- Lunární kalendář
- Pán zvěře

Zahradnické kultury

- Blízký východ, jižní Asie a Mezoamerika
- Soustředěná a stálá obydlí
- Několik stovek až tisíc lidí
- Motykové a závlahové hospodářství
- Rozvoj stratifikace společnosti a řemesel
- Unilineární původ – rody, klany
- Solární kalendář
- Velká Matka Země,

Kulturní a civilizační stádia

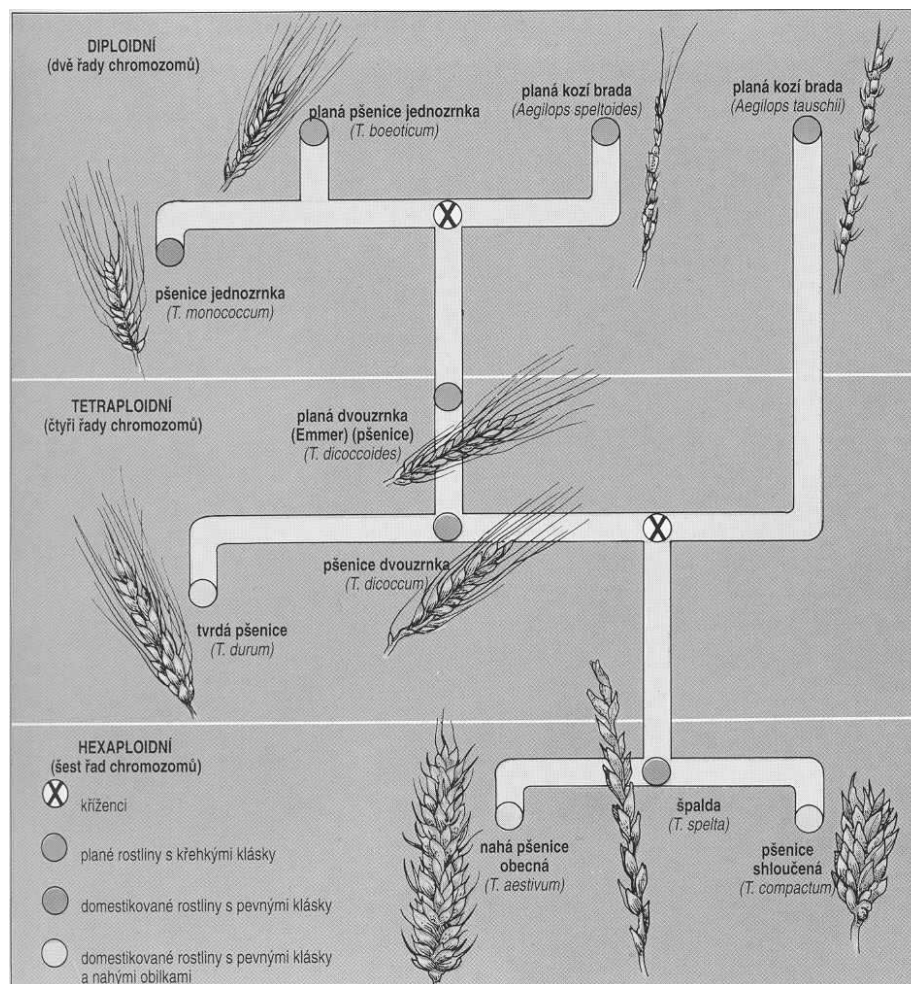
Plužní zemědělství

- Evropa, Asie, sever Afriky
- Rozvoj urbanizace
- Rozvoj soukromého vlastnictví
- Ústup žen ze společnosti
- Domestikace trav (8. – 4. tis., Úrodný půlměsíc)
- Domestikace dobytka – tažná síla
- Solární kalendář
- Soustavy mýtů

Pastevecké kultury

- Současné s plužním zemědělstvím nebo dřívější
- Domestikace ovcí, psů, koz, prasat, hovězího dobytka, velbloudů
- Kočovné nebo částečně kočovné společnosti
- Zvěř soukromá, pastviny a vodní zdroje náležejí klanu nebo rodu
- Patrilinearita a patrilokalita (Tuarégové)
- Rites de passage

Vznik obilí – proměna náboženství

Paleolitický člověk

- *„Pomalý technologický rozvoj neimplikuje pomalý vývoj inteligence.“* M. Eliade
- *„Každý vynález v sobě nese nebezpečí kolektivní smrti.“* A. Varagnac
- Schopnost rozdělovat oheň 600 000 ante
- *„Člověk je konečný produkt rozhodnutí, které bylo přijato „na počátku času“: totiž rozhodnutí zabít, abychom mohli žít.“* M. Eliade
- *Člověk je homo faber, homo ludens, homo religiosus a homo necans*

Paleolitický člověk

- 2 000 000 let lidé jako lovci a sběrači –
záležitost mužů
- Ženy a děti – sběr plodů, semen, kořenů a
hlíz; nejde o dostatečný zdroj potravy
- Výsledkem je dělba práce podle pohlaví
- Matriarchální společnosti nejsou dějinně
doložitelné

Prvotní důkazy o náboženstvích

Pohřby

- Nejstarší nálezy cca 70 000 ante
- Těla ve skrčené poloze:
 - Stejná poloha jako v děloze; země // děloha – víra v znovuzrození; položení na levý, méně na pravý bok
 - Svazování – obava z návratu mrtvého; zabránění možnosti škodit
 - Rituál devíti pozvednutí – devět měsíců => proti proudu času
- Orientace hrobů východo-západním směrem
- Jeskyně – vchod // pochva, pohřební komora // děloha
- Červená hlína, hematit // krev // symbol života
- Pohřební dary: sošky, jídlo, květiny, jednoduché zbraně
- Pohřební hostiny

Prvotní náboženské představy

- **Oheň** – dar duchů a později bohů; význam se odráží v civilizačních mýtech
- **Lov** – tvorba vztahů mezi lovcem a lovenou zvěří **sui generis**:
 - **Mystická solidarita**
 - **Reciprocita** – konverze identit
 - **Sacrificium**
 - **Inkarnace**
 - **Nagualismus** – alter ego: živočich, rostlina
- **Pán zvířat, občas Paní zvířat**

Paní zvířat – Artemis Efeská

PÁN ZVÍŘAT – NEJVYŠŠÍ BYTOST

- Chrání zvěř, lovce i theriomorfní duchy
- Bdí nad tím, aby lovec zabíjel pouze to, co potřebuje
- Nesmí se zabíjet tabuizovaná nebo nemocná a poškozená zvířata
- Pán země, do níž odcházejí duchové zabité zvěře
- Krev a kosti náleží zemi a on je může za rok vzkřísit
- Kostí zvěře se nesmějí lámat
- Tórovy kozlové, Ezechiel

Prvotní důkazy o náboženstvích

Jeskyní malby a sošky

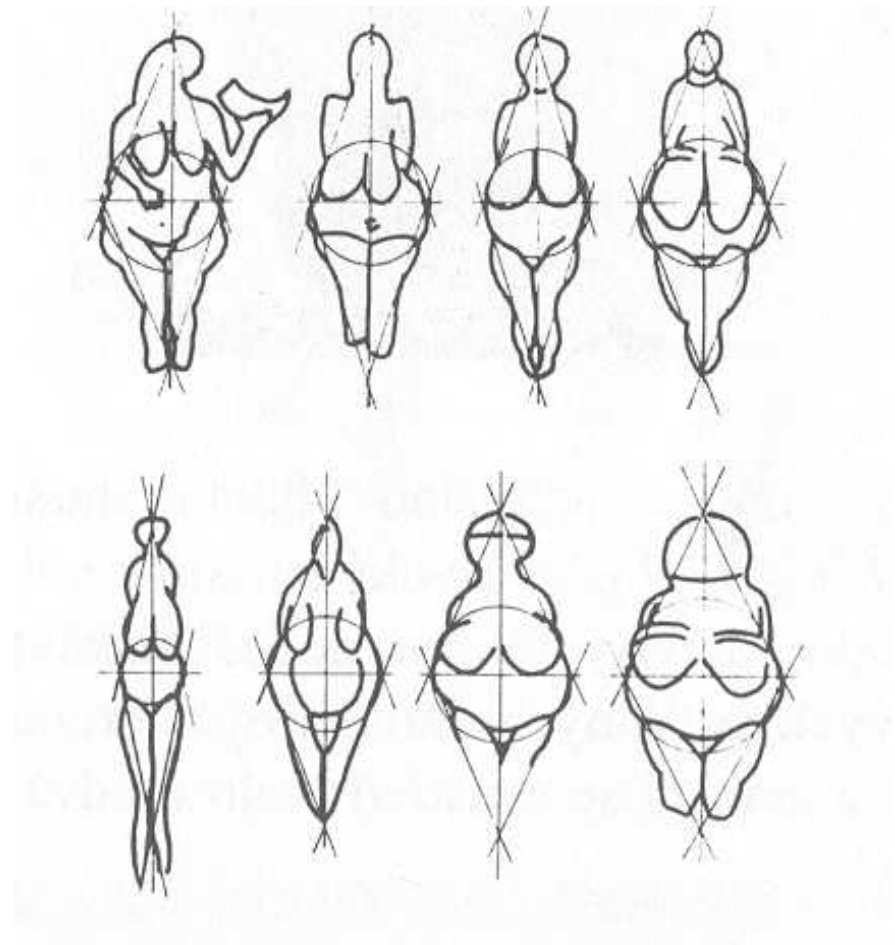
- Frankokantaberská oblast (30 000 př. K.)
- Jeskyně – druh svatyní
- Interpretace:
 - => lovecká magie
 - => reaktulizace primordiální události
 - => iniciace
- Obraz Pána zvířat (jelen, vlk, sova, kamzík – hlava, koňský ocas, medvědí tlapy, tělo lidské)
- Obrazy pod paprsky x

Jeskyní malby

Posvátnost ženy

- Plastiky 5 až 25 cm
- Kámen, kosti, slonovina
- Venuše z Lespugue, Willendorfu, Laussel
- Výrazné primární a sekundární sexuální znaky – rození a výživa
- Ztráta všech individuálních znaků
- // džuli – mýtická bába, původkyně rodu
- Kosočtverec s vepsaným kruhem

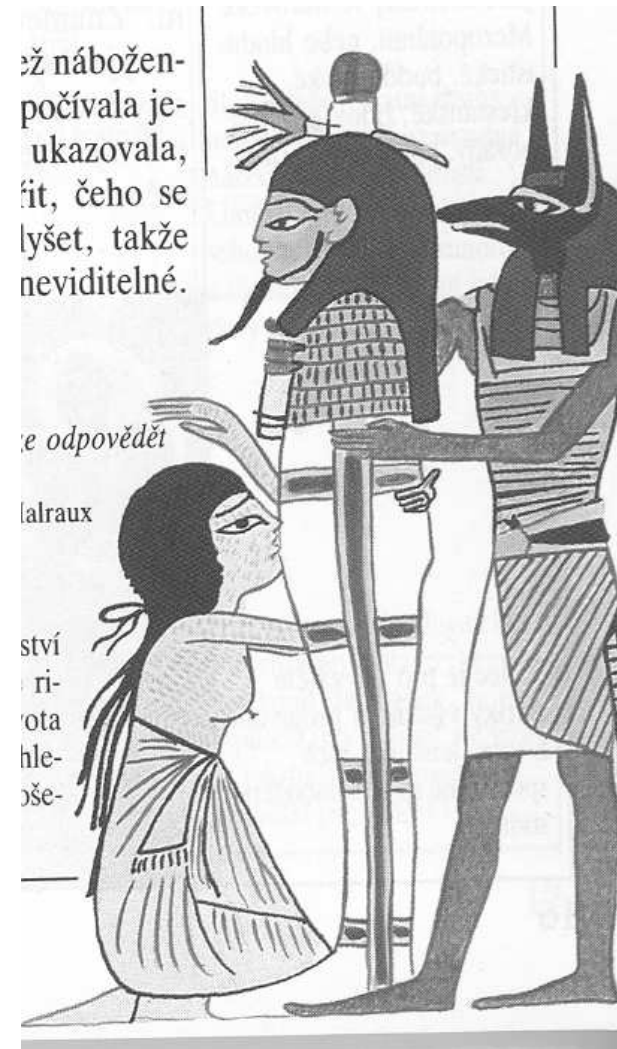
Posvátnost sexuality

- Žena je vždy mystérium – život a smrt, spojení mezi generacemi
- Žena rodí sedící nebo v pokrčené poloze
- Ženská vulva – zbytek rozpáraného břicha, jež má být uzavřeno pohlavním stykem
- Já jsem nebe, ty jsi země
- Dva sexuální symboly, jež existují do současnosti

Posvátnost sexuality

- Dovoleny všechny sexuální praktiky
- Sexualita je zcela posvátná záležitost
- Má svůj dopad jak do sakrálního, tak do profánního života
- „... byli nazí a nestyděli se.“

Spojení Matky Země a Pána zvířat

- Kopulace mezi ženskou postavou a leopardem nebo býkem
- Rituálně se opakuje v obřadných tancích a rituálech námluv
- Zajišťuje jak plodnost divoké přírody, tak přírody obdělané

Rituál a mýtus v paleolitu

- Rekonstruuje na základě archeologických nálezů a komparace s primitivními – přírodními národy
- Objev počítání lunárních fází – dlouhodobé záznamy (15 000 let před objevem zemědělství)
- Lunární symbolika propojuje v jednotu: ženu, vodu, vegetaci, hlad, plodnost, rození, smrt, znovuzrození
- Přesný obsah mýtů a podobu rituálního jednání se již nikdy nedozvíme
- Šamanismus
- Rituál kruhového tance
- Iniciační rituály
- Mýty kosmogonické a mýty o původu člověka, zvěře, smrti, ohně, atd.
- Prvotní je vždy sexuální symbolika
- Vždy se uctívá ten přírodní prvek, na němž je život společnosti nejvíce závislí – obživa

Proměna

v zemědělsky usedlé společnosti

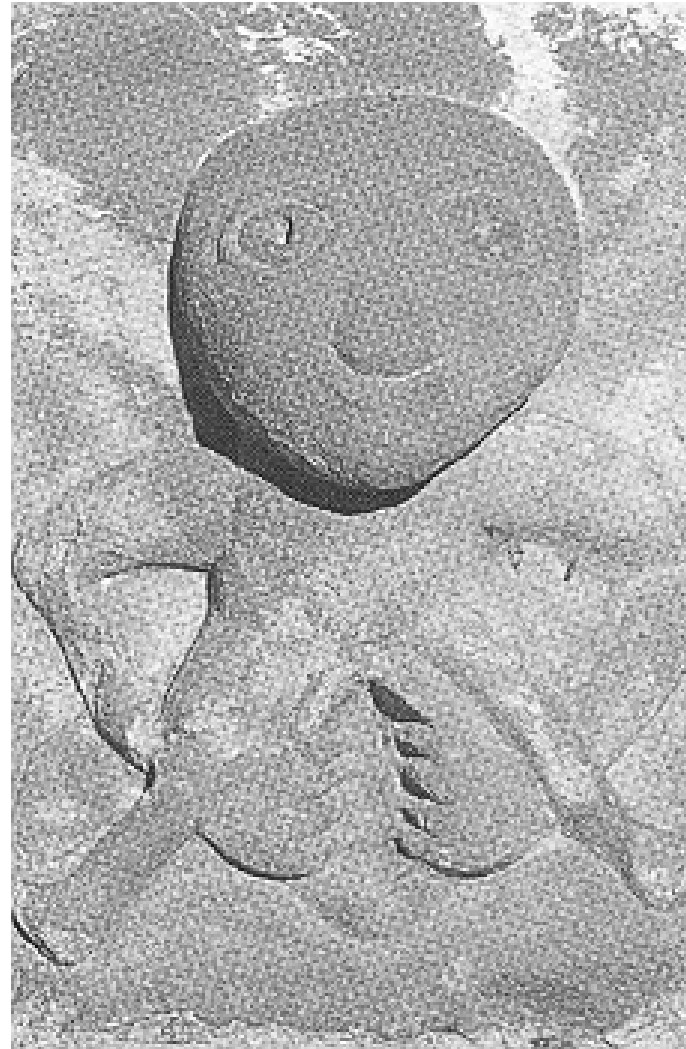
- Proměna podnebí a krajiny – 8 000 let př. K.
 - Ústup ledovců na sever
 - Proměna arktické lesostepy v les
 - Ústup za zvěří => nedostatek fauny => počátky rybolovu
 - Období domestikace zvěře a počátky zemědělství
 - Reorganizace societ: z lovců se stávají strážci
- Vodní depoty a obětiště – obětování utopením
- Obětování stromům – obětování pověšením
- Dokonalý bojovník si uchovává archetypiku šelmy, v primárním případě vlka
- Založení obce, města, státu nebo získání území má rituální výraz v nápodobě ulovení šelmy
- Orgiastické kultury: sparagmos, Ísávíjové (rozsápání zvířete nebo člověka a pojídání jejich masa)

Mýty o původu - domestikace

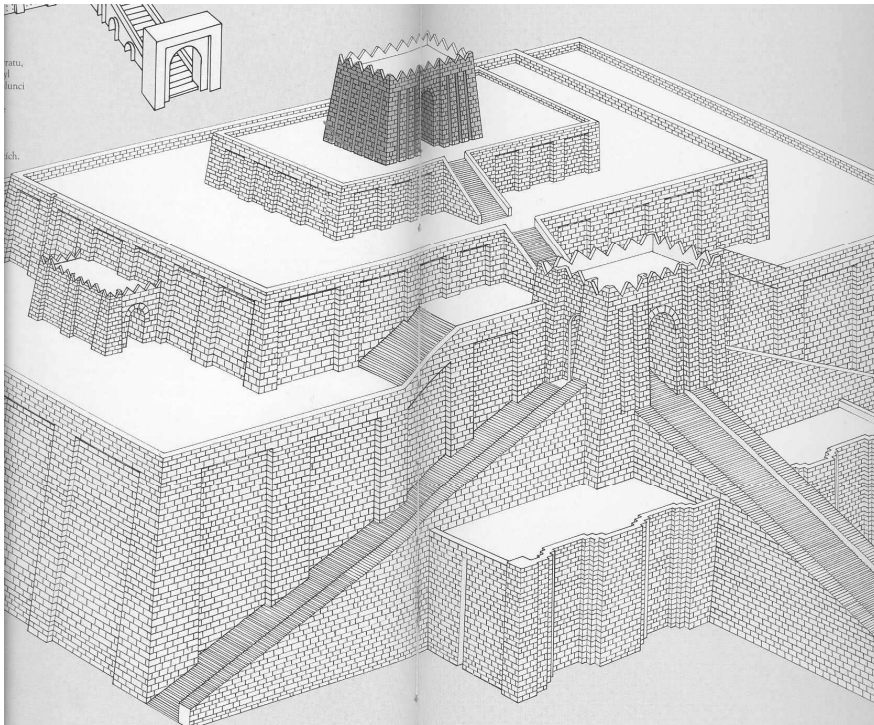
- Člověk se stává výrobcem potravin => nutnost dokonalejšího počítání času
- Namáhavá práce s nejistým výsledkem
- Proměna dělby práce – důležitost role ženy
- Souvisí s proměnou a tvorbou hodnot => náboženská revoluce
- Mytologie a rituál:
 - Prvotní vražda zdůvodňuje výskyt hlíznatých rostlin a ovocných stromů
 - Hlízy a obilniny zůstatky výkalů božstva nebo hrdiny, následuje vražda a rozsekání těla, jeho rozházení, vznik pravé potravy
 - Hierogamie – sexuální spojení nebeského božstva (Otce Nebe – deus otiosus) a Matky Země

Žena a vegetace

- Krize hodnot paleolitického lovce
- Mystická sounáležitost mezi člověkem a vegetací
- Symboliku krve a kostí nahrazuje symbolika krve a semene
- Tvorba matrilokální kultury – žena majitelka polí (Egypt – přenos do státní koncepce)

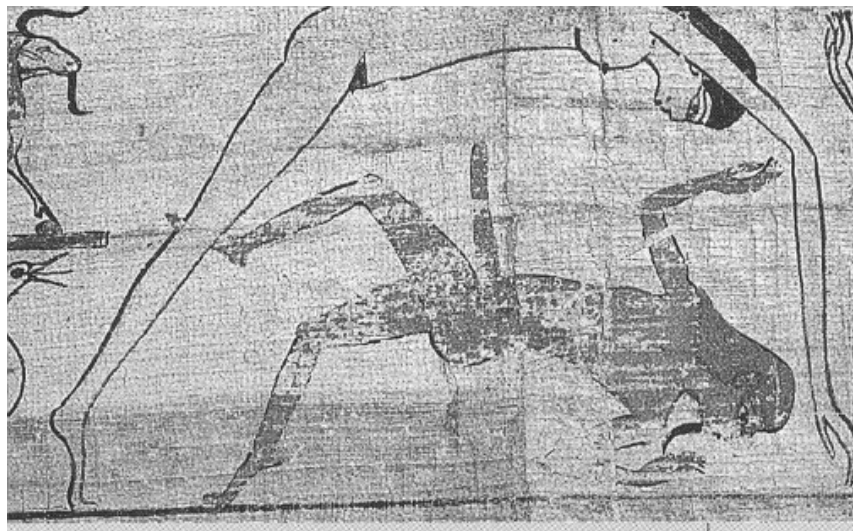
Hieros gamos

- Sexuální akt: žena = půda, muž = pluh (později Eleusin, Usir a Isis, ...)
- Parthenogeneze (pozdějšího data, Héra)
- Rituály: posvátného pole, nebeské komnaty (zikkuraty) – hieros gamos
- *„Náboženská tvořivost byla totiž podnícena nikoli empirickým fenoménem zemědělství, ale mystériem narození, smrti a znovuzrození, rozpoznaným v rytmu vegetace.“*

M. Eliade

Periodická obnova světa

- **Rozvržení kosmu: Strom, Hora**
- **Scénáře nového roku: Orgiastické kulty, Zrušení řádu, tříd a přehrad**
- **Vegetační zhodnocení kosmu, lidské existence**
- **Proměna rituálního zhodnocení prostoru**
- **Obydlí - imago mundi**

Periodické obnovy světa – opakující se kosmogonie

- Nový Rok – zrušení různých tabu (mohla se začít požívat úroda)
- Systém periodických purifikací vede k regeneraci života
- Rituály zajišťující plodnost následného období
- Každý novoroční rituál je opakováním původní kosmogonie => vůle znehodnotit čas, neuchovat individuální vzpomínku, zapomenout na provinění
- Nastoluje se chaos, aby se vzápětí nastolil na zbytek roku kosmos – řád
- Symetrie mezi chaosem v přírodě (rozklad forem) a ve společnosti (orgiastické kultury)
- *„Pro archaického člověka je život absolutní realita a jako takový je posvátný.“* M. Eliade
- *„Minulost je jen prefigurací budoucnosti. Žádná událost není nezvratná a žádná změna není konečná.“* M. Eliade

Kult plodnosti a kult mrtvých

Kult plodnosti

- **Bohyně znázorňována:**
dospělá dívka
matka rodící dítě / býka
stařena (dravý pták)
- **Jedna a táž osoba v závislosti na ročním období**
- **Dravý pták – symbol smrti**

Kult mrtvých

- **Bůh znázorňován:**
chlapec – mladík
mladý muž – milenec
vousatý stařec (jedoucí na býku)
- **Protipól bohyně, spolu regenerují svět**
- **Býk – symbol mužské plodivé síly**

Náboženství řemesel

- Nejstarší řemeslo – kovářství
- Železo – dobýváno z meteorických rud (AN+BAR)
- Prvotní použití – sakrální
- Těžba železa a jiných rud ze země – telurická mytologie (děloha země)
- Civilizační mýty – oheň + tavba rud
- *„Člověk, který na sebe vzal odpovědnost měnit přírodu, se postavil na místo času; řemeslník soudí, že může v několika týdnech dosáhnout téhož, co by si jinak ke svému „dozrání“ v hlubinách země vyžádalo celé eóny; neboť pec nahradí zemskou dělohu.“* M. Eliade
- Příběh o střetu života v souladu s přírodou a života v civilizaci (Kain a Ábel)

Doporučená literatura

Eliade, M.: *Dějiny náboženského myšlení I. Od doby kamenné po eleusinská mystéria*. Praha: OIKOYMENH 1995, str. 17 – 64.

Eliade, M.: *Posvátné a profánní*. Praha: Česká křesťanská akademie 1994, passim.

Eliade, M.: *Mýtus o věčném návratu. Archetypy a opakování*. Praha: OIKOYMENH 1993, passim.

Eliade, M.: *Kováři a alchymisté*. Praha: Argo 2000, str. 17 – 54.

Lévi-Strauss, C.: *Myšlení přírodních národů*. Liberec: Dauphin 1996, passim.

Bellinger, G. J.: *Sexualita v náboženstvích světa*. Praha: Academia 1998, str. 17 – 44.

Doporučená literatura

Krejčí, J.: *Lidský úděl a jeho proměnlivá tvář. Duchovní základy civilizační plurality*. Praha: Karolinum 1996, str. 9 – 47.

Murphy, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON 1998, passim.

Eliade, M.: *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*. Praha: Argo 1997, passim.

Lévy-Bruhl, L.: *Myšlení člověka primitivního*. Praha: Argo 1999, str. 21 – 70, 301 – 321.

Bishop, C.: *Lidský duch a sexualita*. Praha: Knižní klub – Práh 1997, passim.

Ohler, N.: *Umírání a smrt ve středověku*. Jinočany: H&H 2001, str. 231 – 235.

Doporučená literatura

Genneep, A van: *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha: Nakladatelství Lidových novin 1997, passim.

Puhvel, J.: *Srovnávací mytologie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1997, passim.

Vallon, J. (ed.): *Knihy o náboženstvích. Hodnoty společné lidem všech dob*. Praha: Albatros 1993.